

ROQUE DALTON, HI HAVIA UNA VEGADA UN HOME LLIGAT A LA SEVA PLOMA I AL SEU FUSELL

Pablo Jofré Leal

Adital

www.lafogata.org

El dia 14 de maig de 1935, neix a San Salvador, capital de la República de El Salvador, un dels més brillants poetes i assagistes llatinoamericans: Roque Dalton García. Compromès amb la lluita del seu poble, va viure les penúries, alegries i les contradiccions d'una època que marcà igualment la seva mort, a mans dels seus propis companys a la guerrilla, el dia 10 de maig de 1975.

Fa uns dies, el meu fill gran, demanà explicacions respecte al seu nom. El per què d'ell, d'on provenia tal manera d'anomenar a algú. Per què es deia Roque i no Juan per exemple. No vaig haver de fer molta memòria per recordar a un poeta i la seva vida, que ompliren les meves hores amb llargues jornades i que influencià aquesta elecció a l'hora de donar un nom significatiu a aquest fill que avui interrogava pel seu patronímic. Roque Dalton García és el nom de l'exemple. Un home al qual perfectament podem assimilar la paràfrasi del seu propi homenatge a la mort del Che. Roque Dalton és: "l'encarnació d'allò més pur i més bonic que existeix en el sí d'aquesta activitat grandiosa que ens imposa la nostra època: la lluita per l'alliberament de la humanitat; la profunda lliçó moral i política de la seva vida i de la seva mort forma part inapreciable del patrimoni revolucionari de tots els pobles del món, i la desaparició física del qual és un fet irreparable pel que no hem d'escatimar llàgrimes de revolucionaris; l'actitud fonamental a que ens obliga la seva actual immortalitat històrica és fer-nos veritablement dignes del seu exemplar sacrifici".

Un home com nosaltres

"La poesia no s'escriu amb idees, sinó amb paraules" declarava, a finals del segle XIX, el poeta francès Guillaume Mallarmé. Aquesta sentència, errada a Amèrica Llatina, i suposo que a la resta del planeta, sobretot per tot aquell que tingui com a arma de combat l'escriptura contra les injustícies que es cometen, cau estrepitosament davant l'obra vital i literària de poetes, narradors i tots aquells homes i dones que han fet de la literatura la manera d'expressar veritats, sentiments, desitjos, anhels i igualment fracassos. Un d'aquests homes: vital, vigorós i tenaç fou Roque Dalton García, una de les figures capdavanteres de la poesia llatinoamericana del segle XX. Tan genial com desconegut, tan brillant com compromès amb les causes de justícia i llibertat del seu poble: El Salvador, país en el que va néixer el 14 de maig de 1935. Fill d'un estadounidenc establert en aquestes terres centre-americanes i una infermera salvadorenca, va estudiar en un Col·legi de jesuïtes, que li entregà

les armes de la disciplina i la constància. Tot i aquesta formació religiosa va saber empapar-se de la realitat tràgica del seu poble i alimentar el seu esperit inquiet amb lletres de Neruda, Vallejos i els representants de l'escola Surrealista. Els poetes francesos com Billón, Saint John Perse, Kafka, Salarrué i fins Henry Miller aportaren aigua a aquest molí creatiu, inquiet, ple d'un humor desbordant i d'extrem rigor intel·lectual, com solia caracteritzar-lo el fallit escriptor argentí Julio Cortázar.

Roque Dalton es definia com un de nosaltres, sense més ni menys: "Jo com tu estimo l'amor, la vida, el dolç encant de les coses, el paisatge celest dels dies de gener. També bull la meua sang i ric pels ulls que han conegut el brot de les llàgrimes. Crec que el món és bonic, que la poesia és com el pa, de tots. I que les meves venes no acaben en mi, sinó en la sang unànime dels que lluiten per la vida, l'amor, les coses, el paisatge i el pa, la poesia de tots". Poeta i revolucionari són dos conceptes que en Roque Dalton es conjugaren amb perfecta harmonia. Demostrà, mitjançant la seva temàtica com a escriptor i en la vida pràctica com a intel·lectual compromès amb les causes justes del seu poble i d'Amèrica Llatina, que la veritat sí que podia ser tancada en paraules. Mitjançant la poesia, deia Dalton, era possible dir-ho tot.

"...Poesia, perdona'm per haver-te ajudat a comprendre que no estàs feta sols de paraules...". "...agraït et saludo poesia perquè avui al trobar-te (en la vida i en els llibres) ja no ets sols per l'enlluernament, gran arranjament de la melancolia. Avui també pots millorar-me, ajudar-me a servir, en aquesta llarga i dura lluita del poble..." Per a Roque Dalton el treball poètic li permetia expressar la seva pròpia vida, de la que era testimoni i coautor, el seu temps, els homes, el medi que compartien amb totes les seves interdependències: "Camino per a tal intent, des del fet, aparentment simple de ser salvadoreny, o sigui, part d'un poble llatinoamericà que busca la seva felicitat lluitant contra l'imperialisme i la oligarquia criolla i que, per raons històriques ben concretes té una tradició cultural summament pobre. Tan pobre, que sols en una debilíssima mesura l'ha pogut incorporar a aquesta lluita que reclama totes les armes".

Un poeta revolucionari

Tot tipus de temes van ocupar la seva ment. Les seves lletres, opinions i accions són expressió de diversitat basada en la riquesa en l'ús del llenguatge, i el compromís polític que l'embargava. La seva riquesa oral i escrita es demostrava verb a verb, en una poesia de trencament amb els motlles i costums de l'època. Els seus poemes són veritables edificis elaborats amb insòlites relacions, entre elements dissímils en una lluita dialèctica d'unió i lluita de contraris. Viatjà, igual que el seu referent polític i model d'home: El Che, per gran part d'Amèrica Llatina. Va viure a Santiago de Xile, on va estudiar la carrera de dret i a Mèxic, on es va empapar de periodisme i tertúlies literàries. Tot i les militàncies, lluites, i avatars polítics la seva visió de la poesia era ferma: "El poeta ha de ser, fonamentalment fidel amb la poesia, amb la bellesa. Dins del cabdal d'allò bonic s'ha de submergir el contingut que la seva actitud davant la vida i els homes li imposi com a gran responsabilitat de convivència, i aquí no hi ha lloc pels subterfugis ni la inversió dels termes. El poeta és tal

perquè fa poesia, és a dir, perquè crea una obra bonica. Mentre faci una altra cosa serà tot el que vulgui menys un poeta. La qual cosa, per suposat, no implica respecte al poeta una situació privilegiada entre els homes, sinó tan sols una exacta ubicació entre els mateixos i una rigorosa limitació de les seves activitats, que també seria eficaç en el cas de particularitzar la qualitat dels metges, els fusters, els soldats o els criminals”.

“La finestra en el rostre” escrita a l’any 1961 fou el seu primer llibre, i en ell hi ha les característiques del que seria tot el seu treball futur: Un llenguatge fulgurant i de ruptura, la voluntat conceptual i una estructura innovadora que comença a obrir-li pas en la gran camada de poetes, contistes, assagistes i novel·listes que ha donat Amèrica Llatina al segle XX. Li seguí “El Tron de l’Ofès”, on comença a perfilar-se amb major nitidesa la seva poesia plena d’ironia i crítica no sols davant a altres poetes, sobretot als adoradors del sonet, que per a Dalton significava, en aquest moment “una poesia conservadora, anacrònica i no sols pel formalisme essencial que el sonetisme comporta, sinó perquè els problemes de la vida actual no caben en vasos tan purs i estrets” (Carta de Roque Dalton als autors de la Revista “D’aquí en endavant”). En el Poema “Cant a la Nostra Posició” dedicat al seu amic i company Otto René Castillo, expressa la seva crítica afilada a aquestes crides de fer-ho florir tot en el poema ja que l’home semblava ser un petit déu: “...Com veu poder cantar infamement a les abstractes roses i a la lluna brunyida, quan es caminava paral·lelament al litoral de la fam i se sentia l’ànima sepultada sota un volcà de fuets i presons, de patrons borratxos i gangrenes i obscurs malbarataments de vida sense estrelles? ...Ai poetes que us oblidareu de l’home, que us oblidareu del que fa mal als mitjons esquinçats, que us oblidareu del final dels mesos dels inquilins, que us oblidareu del proletari que es va quedar en una cantonada amb un badall etern inacabat, ple de bales i sense sang, ple de formigues i definitivament sense pa... ai poetes quin mal que fan les vostres estàtues inútils!”

Estudià i investigà amb rigor i amb originalitat la història de El Salvador a través de la publicació d’un llibre de testimoni fonamental, per a l’estudi dels esdeveniments relacionats amb les lluites obreres i camperoles a El Salvador: “Miguel Mármol: la insurrecció a El Salvador: any 1932” on a través de la història d’aquest personatge real se n’adona de la repressió a l’aixecament camperol i que ocasionà 20.000 morts en tan sols tres mesos. El seu quefer literari el va col·locar al servei del seu poble i quan aquest va reclamar la seva presència en aquesta immensa estepa verda que són les muntanyes de Morazán, i elles es convertiren en la seva llar no dubtà ni un minut en convertir-les en una nova trinxera de paraules i bales. Morazán es va convertir en l’últim centre de la seva creació, no sols de dardparaules meravelloses llançades al centre de la injustícia, cops d’idees, d’agudeses substantives, verbals i adjectives, bufetades de realitat, sinó també de plasmació d’aquest home nou, que anys enrere, en muntanyes de la serra boliviana es començà a visualitzar en forma d’ocell de foc anomenat Ernesto. Morazán seria el seu graó més alt en la vida d’un revolucionari, la seva vida plena però també la seva mort, tan brutal com absurda a mans d’una fracció de la organització guerrillera en la qual militava, en el tràgic 14 de maig de l’any 1975.

Aquest home, baix d'estatura però gegant com a poeta i rebel en una conjugació pràctica, estava convençut de que una de les vies fonamentals possibles de transformar l'intel·lectual en intel·lectual revolucionari era l'acció social. Una pràctica que li donava temor, tan present juntament a la por i la pèrdua de la innocència en cada un dels seus poemes: "27 anys: És una cosa seriosa tenir vint-i-set anys, en realitat és una de les coses més serioses. Al voltant es moren els amics de la infància ofegada i un comença a dubtar de la seva immortalitat". Aquesta praxis social havia de fer-se en el sí de la lluita dels pobles que duen a terme el seu combat per deixar sols de sobreviure i arribar a conèixer el que és viure com un veritable ésser humà. El seu pas per Cuba, on deixà els seus dos fills, per dedicar-se a la lluita guerrillera li donà la formació necessària, no sols des del punt de vista polític sinó literari i de reconeixement expressat en el seu Premi Casa de las Américas, La Habana, Cuba, 1969, pel seu poemari "Taverna i altres llocs".

Aquest llibre de poemes és l'expressió del que fou Roque Dalton, un insurrecte permanent, un visionari, un home dotat de gran subtileza. En plena efervescència pre-Primavera de Praga a l'any 1968, Roque Dalton solia visitar les velles tabernes del centre de la capital de l'ex Txecoslovàquia, després del seu treball a la Revista Internacional, que reunia la flor i nata dels ideòlegs comunistes d'aleshores. En aquestes visites plenes d'espumosos beuratges, Roque, armat d'una vella màquina gravadora gaudia escoltant les converses d'estudiants, obrers i soldats. D'aquest treball en sortí Taberna i altres llocs, però també el convenciment que el socialisme, en aquells grisos països d'Europa de l'Est no eren el model natural d'aquesta visió de món, que tard o d'hora rebenaria per les seves pròpies contradiccions, i que Amèrica Llatina no havia de traslladar mecànicament les experiències polítiques a l'altra banda de l'Atlàntic.

El gran habitant del petit pulgarcito

Un dels seus fills, Juan José Dalton el descriu com un tipus genial, posseïdor d'un sentit del humor inigualable, un home que sabia amagar les tristors sota un somriure permanent i amb una decisió irrompible. Així, explica Juan José: "A La Habana teníem un veí que s'anomenava Fernando Martínez, era un expert en marxisme-leninisme. Com que a casa seva s'havia espatllat el refrigerador, el meu pare li guardava la carn i el pollastre a canvi de classes de materialisme. Explica Fernando que en una d'aquestes caloroses tardes de 1972, havia sortit de casa seva. Baixant pel carrer J, del Vedado (on encara hi ha la nostra casa a La Habana), venia rodant el meu pare. El post de la cantonada el va aturar. Fernando se li apropà. "Roque, que et passa noi? Mira com vens..." "No seguiré bevent Fernando, perquè si no, no podré ser guerriller", li contestà en forma d'autocrítica. "Efectivament, mai més el vaig veure borratxo... Fou la última vegada. Mai vaig creure que aquell era el comiat", em va explicar aquell cubà". Era la última vegada ja que el seu proper pas era integrar-se a les forces guerrilleres que actuaven a El Salvador.

Roque també era un escriptor del més íntim lirisme, capaç d'expressar els dolors que arribaven del testimoni pràctic de les ferides del seu petit pulgarcito,

com una vegada va definir la poetessa xilena Gabriela Mistral a El Salvador. Les seves lletres venien del poble, de la ferida que corcava la vida d'aquest Salvador suplicant de ser salvat. Ens llegà la policromia del seu estil, la riquesa i vivacitat de la seva prosa refulgent i dinàmica, la bellesa de les seves idees i llenguatge. Ens deixà una arma defensiva a la qual recórrer, quan els significats i significants ens amenacen amb evadir les seves responsabilitats. Els seus escrits no marxaren mai al marge de l'avui tan vilipendiada lluita de classes però, aquesta contradicció vital era transmesa en forma tan suggerent i pedagògica, tan finament irònica i genial, que podia ensenyar més amb el cor que amb manuals, amb la seva experiència més que amb cites de saberuts personatges. Roque, a la seva manera, va mostrar el graó més alt de l'ésser humà, per arribar a tenir els drets mai assolits del seu poble: "L'escriptor i l'artista llatinoamericà promig, lluita en diferents nivells contra el règim que el discrimina, l'humilia i el persegueix; i més, que el poeta i l'escriptor, és el subversiu, el perseguit, el pres, el torturat. I comença a ser l'assassinat juntament a milers del seu poble, i el que combat amb les armes a la mà, en conseqüència els noms de Javier Heraud, Edgardo Tello, Otto René Castillo encapçalen la llista".

La seva petita amada pàtria era un tema constant a les seves lletres. Hi barrejava la ràbia i la tendresa, l'amor i l'odi més profund. Mentre la seva maduresa biològica avançava inexorable, el seu florir intel·lectual, nodrit en terres llatinoamericanes i europees, desbordava els cabdals poètics coneguts fins l'època. El seu amor per aquest tros de terra de 20.000 quilòmetres quadrats, no tenia els límits assenyalats en mapes i acords polítics, però s'havia transformat, amb el pas dels anys i l'exili, en un dolor que malmestia tot el seu ser, i el convenia que la redempció del seu Salvador, passava per alliberar-lo de tot allò que rosegava la seva existència. Roque estava convençut, que la llibertat de la seva diminuta terra era part de la construcció de múltiples pàtries disperses per la mestissa Amèrica Llatina. L'edificació d'un veritable Nou Món, amb homes nous era considerada per Roque Dalton com un camí ple de dificultats, una senda difícil, dura i terrible, que necessitava d'inèdits i més penetrants dolors per aconseguir eliminar la seva alienació: "Necessites bufetades, electro-shocks, Psicoanàlisis, perquè despertis a la teva veritable personalitat... s'haurà de ficar-te al llit, a pa de dinamita i aigua, lavatives de còctel molotov cada quinze minuts, i després ens n'anirem a la guerra de veritat, tots junts, novia acarnissada, mare que pares el pèl".

Ser fort sense perdre la tendresa

Roque també fou periodista, d'aquell que escorxa, que ensenya i no fa de la lloança el pa de cada dia. S'allunyà i es burlà del dogmatisme, veritable opi del desig i pràctica de canvis. Els esquemes inqüestionables, hagin estat polítics o literaris no eren el seu aliment. No existia disjuntiva entre la seva creació artística i la seva activitat política, entre versos i reforma agrària, entre assaigs literaris i pràctiques guerreres. La seva màxima? El dubte, sempre el dubte enlloc del dogma que adorm. La crítica que construeix enlloc de l'acatament incondicional. L'aprenentatge d'això fou un procés dolorós: "La meua actitud davant el contingut ideològic i la transcendència social de l'obra poètica està

determinada fonamentalment per dos fets extrems: el de la meua llarga i profunda formació burgesa i el de la militància revolucionària que mantinc des d'alguns anys. La pràctica a les files del partit ha organitzat la meua preocupació, sempre pels problemes de la gent que em rodeja, del poble, en últim grau, i ha ubicat amb exactitud davant de la meua atenció les responsabilitats fonamentals a les quals deures, així com a la forma concreta de realitzar aquests deures durant la vida. Però els llargs anys al Col·legi Jesuïta, el desenvolupament de la meua primera joventut en el sí de la xata burgesia salvadorenca, l'arrelament a formes de vida irresponsables, allunyades amb sant horror del sacrifici o dels problemes essencials de l'època, han deixat en mi les seves marques, les cicatrius que encara ara fan mal".

Aquestes paraules escrites en el seu Assaig "Poesia i Militància a Amèrica Llatina" són aquest exemple d'autocrítica que animava a Roque Dalton i que resumeixen aquesta vida plena de contradiccions però sempre honesta. El destí amb la revolució va marcar la seva existència, era un indiscutible compromís de parella. En un món com el que se'ns presenta en aquest nou mil·lenni requereix de nous honors, de noves formes d'enfocar els canvis necessaris pels pobles subdesenvolupats, però igualment es necessita una consciència de revolucionaris, de poetes com Roque que si la mort no el tingués en el seu sí, seguiria convocant a aquesta generació de mòbils i globalització en la necessitat de ser revolucionaris avui, en l'època dura, la única que dona possibilitats de ser subjecte d'epopeies: "Ser revolucionari quan la revolució ha eliminat als seus enemics i s'ha consolidat en tots els sentits pot ser, sens dubte, més o menys gloriós i heroic. Però ser-ho, quan la qualitat revolucionària se sol premiar amb la mort és allò veritablement digne de la poesia". Roque Dalton García entregà la seva poesia a tota una generació de llatinoamericans que a 27 anys del seu assassinat, tan brutal com absurd a mans d'un grup de dogmàtics que mai conegueren al veritable Roque, camuflat sota el nom de Julio Delfus Marín a les muntanyes de Morazán. Els qui l'assassinaren mai li perdonaren el seu humor, el seu desvergonyiment davant les més insòlites situacions, la seva imaginació plena d'optimisme pel millorament humà.

El poeta nicaragüenc Julio Valle al saber de la mort del seu amic li va dir al seu fill Juan José: "Mira germà, els qui mataren a Roque no tenien humor", una enginy tan permanent i vital que va fer exclamar a Eduardo Galeano que Roque era capaç de fer riure fins a les pedres. Capaç de treure somriures, però recordar-nos el sofriment dels seus germans en el Poema d'Amor: "Els que ampliaren el Canal de Panamà (i foren classificats com "silver roll" i no com a "gold roll") els que repararen la flota del pacífic en les bases de Califòrnia, els que es podriren a les presons de Guatemala, Mèxic, Hondures, Nicaragua, per lladres, contrabandistes, per estafadors, per famèlics... els sembradors de blat de moro en plena selva estrangera, els reis de les pàgines roges, els que ningú mai sap d'on són, els millors artesans del món, els que van ser cosits a bales al creuar la frontera, els que moriren de paludisme o de les picades de l'escorpí o de la barba groga en l'infern dels plataners, els que ploraren borratxos per l'himne nacional, els arrimats, els pidolaires, els marihuaners, els guanacos fills de la gran puta... els eterns indocumentats, els hofantot, els

hovenentot, els homengentot, els primers en treure el ganivet, els tristos més tristos del món, els meus compatriotes, els meus germans”.

Roque Dalton va morir, i ara que El Salvador després de molts anys de guerra civil ha començat una nova i enigmàtica caminada per inèdits derroters, és imperatiu recordar a aquells que regaren amb la seva fresquíssima sang el camí que avui transiten altres nous homes. Ell va morir, però està encarnat en moltes vides, que troben en el seu exemple, la llum que guia i allibera. Ha ressuscitat en aquest nou El Salvador, potser una mica millor que aquell sagnant país que va conèixer els seus passos terrenals. Roque Dalton, home petit d'estatura però gegant i ferotge amb la ploma i el fusell està rient, i ho fa ple de plaer tot i les massacres i les llàgrimes mai recuperades. Roque és el record de la sang jove prodigada per salvadorens i internacionalistes que lluitaren per un Salvador més just, que entregaren les seves vides per una causa que no importava tenir com a nord la mort si de veritat es moria entre ocells i arbres, com deia el poeta Javier Heraud. Roque ha triomfat i aviat serà: Parcs infantils, escoles, hospitals, serà nous poemes per venir, un continent riell i feliç per tenir al seu ventre a milions de nous Roques per néixer.